

Széles Klára köszöntése

„Megközelíthető-e ésszerűen a költészet varázsa?”

Széles Klára tulajdonságai között nem lehet szétválasztani az ember- és a hivatás-szeretetet. Neve egyszerre idézi föl bennünk irodalomtörténeti munkák és kritikák sokaságát meg szakmai levelezések, szimpoziumi eszmecserek, baráti konzultációk emlékéit. Vele kapcsolatban értelmet kap és megszépül a rideg szóösszetétel: munkakapcsolat. Olyan korszak olyan tapasztalatai indították el a pályán, amelyek belé vésték a fogékony személyiségbe, hogy az irodalmat közös „szellemi vérkeringés” élteti, a művek az életből sarjadnak, és visszhangot, visszaigazolást várnak. 1955 ősze az az utóbb jelképpé nőtt életrajzi pillanat, amikor az ébredő szellemi ösztön áttöri a köré rakott falakat. A szegedi bölcsészek és a kolozsvári testvérévolyam egyidejű, telepátikus kapcsolatkeresése lelki határátlépést jelent, függetlenedést a politikától, 56 elősejtelmét, a nemzedék felnötté válását. Egy későbbi könyvcím: *Szeged-Kolozsvár 1555-1992* az emlékezés távlatában a kitarítás és a hűség emblémájaként hat, mert ha kapcsolatot teremteni részben alkalom és ihlet dolga, megtartani már az elmélyülés és fegyelmé.

Az irodalomtörténet és a kritika kettős vonzástere a pályakezdéstől mindmáig meghatározza az életmű alaprajzát. A szakdolgozatát József Attila korai költészetéről író egyetemista hosszú távú feladattervére ismer rá Lászlóffy Aladár levelének egy mondatában: „őszintén óhajtom, hogy méltass kritikád tekintetére”. A bírálat, az értelmező visszajelzés egzisztenciális fontosságára tehát egy kisebbségi irodalomból érkező hang ébreszti rá, s munkásságának talán leggazdagabb, egyenletesen magas színvonalú ágazatát éppen az „erdélyi műhely” bemutató esszék, kritikák alkotják. Az említett Szeged-Kolozsvár-kötet (1993) ennek az évtizedeken át nem lankadó figyelemnek a tükre, vállaltan szubjektív vázlat a kortárs erdélyi magyar irodalom panorámájához. Széles Klára „a kényszerből termő szabadság, a leigázottságból fakadó felülkerekedés” műveit mutatja föl az első Forrás-nemzedék lírájában, „a nyomorúság fényességét” a prózaepika változataiban. A hazai irodalmunk tág értelemben vett jelenét szemlélő kritikáiból *A létté vált hiány* címmel állított össze válogatást (1995), s ez ugyancsak a negativitást, a létezés gátoltságát láttatja „a korszak fájdalmas uralkodó jegyének”. Bírálat ez az esszékörkép a korról, a Kelet-Európában és Magyarországon a század második felében megélt évtizedekről, és fölismerése, támogatása azoknak a „maradandó és megtartó” művészi alkotásoknak, amelyek a „kiégető, reménytelen” élmények ellenére visszaszerzik a lét megkérdőjelezett értelmét.

A jóhízeműség, a jó ügygel tartó erkölcsösség Széles Klára jellemében hajlam-szerű, lényéhez tartozó vonás. Nem a moralitás, hanem a spontán műélvezet jegyében találkozunk a neki való művel, alkotóval. „A kritikus boldog. Lapozza a kötetet, olvas és gyönyörködik” – ki kezd ma így rajta kívül irodalmi bírálatot? Az irányzati hovatartozásnál vagy a márkás névnel előbbre való számára az élmény ereje és tartóssága; széleskörűen elismert értékekről szóló írásait olvasva érdemes föllapozni a keletkezés dátumát: többnyire előkészítik – s nem utólag regisztrálják – a mű sikerét, a szerző be-

érkezését. Faculté maîtresse-e kritikusként és történészként, hogy az összetéveszthetetlenül egyéni vonást, az éppen az elemzett világképre, alkotásra jellemző sajátsgot keresi: a „kézjegyet”, az „ujjlenyomatot”, amiről csalhatatlanul ráismerünk valakire, valamire.

S részben éppen az individuálisan egyszeri megragadásának szinte művészi becsvágya alá épít emelvényt a szakma eredményeiben, főleg az irodalomelméletben és az elemzés módszertanában való szüntelen tájékozódás révén, együtt-tanulóként és saját munkahipotézisek kimunkálójaként. „A hasznosítani valót, a gyakorlati alkalmazhatóság útjait” keresi a teoretikus kutatásokban. Elméleti kérdésföltévesztését egyhelyütt úgy formulázza, hogy „Megközelíthető-e ésszerűen a költészet varázsa?” Nem kompromisszumot, átlagoló közepet keres intuíció és szakszerűség között; az érvényes interpretáció „alfája és omegája mű és olvasó valódi találkozás, fogékonyság és megfogadás termékeny létrejötte”, vallja, de „minden műnek – minden jó műnek, minél sikerültebb, annál nyilvánvalóbban – megvan a saját jelleme, formateremtő elve, amely egyedi egységében, kompozíciójában, szerkezetében egzisztál”; ennek a formateremtő elvnek a megragadásában van segítségére a fogalmi tisztázás, a műelemzés-modell, a legkülönbözőbb iskolák mű-bemutatóinak eszköztára. A *Közelebb a remekműhöz* kötet (1995) tanulságosan demonstrálja, hogy az elemzési szempontok és eljárások a mű individuális természetéhez idomulnak, az általános érvényűség és az eredetiség korrelatív fogalom-párnak bizonyul.

Okos taktikával elméleti háttérre hivatkozik irodalomszemlélete megerősítése érdekében akkor is, amikor a szcientista végletességgel szemben, amely steril módon akarja elkülöníteni az irodalmat és a kritikát morális és életproblémáink övezetétől, a „hasznossági elv” internacionális szaktudományos fogalmához folyamodik. Cs. Gyimesi Éva *Álom és értelem* c. Szilágyi Domokos monográfiáját értelmezve olyan érték-szemelrendszer működtetését mutatja be, amely üdvösen „meghaladja a szorosan vett értelmezésközpontúság, illetve textualitáselemzés körét”, „állandósítja, legalizálja a textus-kontextus kapcsolatot(-kat), mint átjárható és átjárandó dinamizmus(ok)at”. Miért kellene kirekeszteni a létértelmezésre koncentráló líraelemzésnek az olyan „valóságosan létező társadalmi szükségletek” problematikáját, amelyek „izgatják az olvasókat”? E megközelítésben a befogadói értékpozíciók „konkrét történeti-politikai-etikai” aspektusa is kiviláglik, ösztönözve és igazolva a „felelősségvállaló” interpretátort.

A kolozsvári Helikon 1991. évi 32. számában (aug. 20.) közölt interjúban az irodalomtörténész Széles Klára műhelyébe kapunk bepillantást. A vargabetűk, a kényszerű pályamódosítások, amelyekről beszámol, az irodalomkutatói szakma személyzeti és szervezési oldalának labilitását s a publikációs szerkezet működészavarait szemléltetik, és az egyedi példán túlmutató lehangoló tanulságot sugallnak: kényszerűen megszakított kutatási programok, sokat ígérő tervek elvetélése, elkészült, de évtizedekig kiadatlan kéziratok változtatják felemássá a nyomtatásban megjelent munkák fölötti örömet. Társadalmi változásoktól sem függetlenül 1991 óta négy rangos kötettel bővült a látható életmű, s bár még mindig több kötetnyi tanulmány vár kinyomtatásra (a leg-sajgóbb hiány *A modern magyar líra születése* c. kandidátusi értekezés és egy poétikai szempontú Vajda János-monográfia), lassanként áttekinthetővé válik az életmű növekedési terve és kronológiája. A korai József Attila-kutatás a róla szóló disszertációval (1963) és a „...minden szervem óra” (1980) c. motívumvizsgáló kísérlettel folytatódott. Az ötvenes évek második felétől kezdve egymással (és az elméleti stúdiumokkal) párhuzamosan bontakozik ki a kortárs hazai és erdélyi magyar irodalom kritikai, valamint a múlt század közepétől a két világháború közötti évtizedekig tartó korszakok

irodalom- és kritikátörténeti földolgozása. Eredeti kutatásokra épülő monografikus- vagy résztanulmányainak „hősei” egyszerre alkotnak sajátos színeképet és fejlődési sort: *Henszlmann Imre* (1992), *Arany János, Vajda János* (1982), *Reviczky Gyula* (1976), *Komjáthy Jenő, Lovik Károly, Kassák Lajos, József Attila, Móra Ferenc, Németh László* (lásd a világirodalmi esszékét is tartalmazó *Közelebb a remekműhöz* c. kötetet 1995-ből). A kánon bővítésére, a hagyomány változatos gazdagságának sugalmazására törekszik: a betetőző klasszikusokon kívül a kismesterekre, az élmény és az ihlet „keskeny sávjában” maradandót alkotókra is figyel. Éppenséggel nem jellemző szemléletére az érték-különbségek elhallgatása vagy egybemosása (jó példa Vajda-, s még inkább Reviczky-könyve), de a fogékonyságon kívül speciális módszere is van rá, hogy egyenetlen oeuvre-ökben is fölfedezze a lappangó remekművet, és érvekkel igazolja intuícióját. A múlt értékeihez a befogadás történetileg új szempontjaival is közeledik; Arany kompozíció-elméletében, Henszlmann „összhangzat”-tanában tudománytörténetileg korán fölfedezi korunk művészetelméleti gondolkodásának előzményeit. Meggyőző szószólója az alábecsült és föltáratlan értékeknek Móra Ferenc Aranykoporsójától Soós László regényeiig, találó kifejezéssel nevezi ezeket a vállalkozásait „irodalmi hézagpótlásnak”.

A mégoly elnagyolt arcképvázlatból sem hiányozhat néhány megjegyzés Széles Klára értekezői stílusáról, az életéből és művéből sugárzó pedagógiai erkölcsről. Hajlékony, „udvarias” – vagyis a bonyolultat tisztázottan, érthetően megfogalmazó – nyelvezetet dolgozott ki a varázslat ésszerű megközelítésére. A terminus technicusokat nem készen átvett eszközökként kezeli, hanem bevonja az olvasót létrehozásuk folyamatába, jelentésük pontosító-gazdagító kialakításába; így formálta a maga képére, idomította a saját, illetőleg a tárgy szükségletéhez többek között a motívum vagy a metafora és különböző típusai meghatározását. Összébékíti a tudomány egzaktására és az esszé hajlékonyságra való törekvését. Áttekinthetően szerkeszt, célratoróan érvel, a tárgyhoz tartja magát, de érezteti, hogy valami másról is szó van, arról, amire a következő mondata második fele kérdez rá: „Elemzéssel mérjük az írást, de mivel mérjük az elemzést?”

Széles Klára tevékenységében adatokkal jelölhető külön helyet is elfoglal a pedagógia (1988-tól a szegedi bölcsészkaron tanít), de egész szellemi habitusában és gyakorlatában jelen van; a hindukkal ért egyet a tanítói éthosz szokásosnál tágasabb értelmezésében. Az élet, a társadalom, a másik ember felé nyitott alkatából következik készsége, hogy továbbadja, amit tud, tanítva a módszert, példázva a magatartást. Egy helyütt még életreceptet is ad, Lászlóffy Aladár szép maximáját idézi „szelíd javaslatként”: „Szép lendületesen, egyenetlenül dolgozni mindig,” „fegyelmezett rendszerességgel”, „szak-tudással”, „hozzaértéssel”. Tisztelői, kollégái azt kívánják születésnapjára Széles Klárának, hogy élhessen mindig háborítatlanul e szerint az elv szerint, ne pedig (bár az idézet folytatása nem tartja éppen lehetetlenségnek) „a legnagyobb csapások, földindulások... világrendek felbomlása” közepette. Végezhesse munkáját, találja meg benne és életében a „felszabadult játék” örömét.

Eszter Miklós